

ÇOCUKLARIN TRAVMATİK BİR OLAYA İLİŞKİN YAŞANTILARI: BETİMLEYİCİ BİR ÇALIŞMA

Runa USLU*, Emine Oztürk KILIÇ*

ÖZET

Amaç: Kırıkkale'de 3 Temmuz 1997 günü meydana gelen mühimmat fabrikası patlamalarından 10 ay sonra, ilkokul çocuklarında travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini araştıran bir çalışmanın ilk basamağı olarak, çocuklardan patlamayla ilgili kompozisyon yazmaları istenmiştir. **Yöntem:** Patlama günü kentte yaşananların çok canlı bir tablosunu gözler önüne sermesi bakımından kompozisyonların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. **Bulgular:** Olay sırasında çocukların yaşantıları, düşünceleri ve duyguları, yarı yapılandırılmış kompozisyon yonergesine verilen yanıtlar içerisinde gruplandırılmıştır. Olaya çocukların %80'i maruz kalmıştır. Şehrin boşaltılmasını, çevre köylere ve dağlara kaçıışı ve yaşanan sıkıntıları anlatabilenlerin oranı %24'tür. Patlama anında %69 çocuk ölümü, yakınlarının başına kötü bir şey geleceğini, evlerinin ya da şehrin yıkılacağını düşünmüştür. Çocukların %46'sı olaydan "çok kötü" etkilendiğini, %47'si ruhsal etkilerin sürdüğünü, %44'ü hala aklına geldiğini, %24'ü ise rüyalarında gördüğünü belirtmiştir. Hiç

etkilenmediğini ve aklına gelmediğini bildirenlerin oranı %15'tir. Çocukların %4'u olay sırasında Kırıkkale'de olmamalarına karşın etkilenme bildirmekte ve ruhsal belirtiler betimlemektedirler. Yazıda sayısal verilerin yanısıra dikkat çekici anlatım örnekleri sunulmuştur. **Sonuç:** Çalışmanın bulguları, travma sonrası çalışmalarda çocukların öznel yaşantılarını anlamının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler : Çocukluk, travma, anlatım

**Experiencing A Traumatic Event:
A Descriptive Study On Children's Narratives**

SUMMARY

Object: Children attending an elementary school in Kırıkkale were asked to write an essay about a series of explosions that had taken place in an ammunition factory on July 3rd 1997. This was the first step of a study in which post traumatic stress symptoms of children were evaluated 10 months after the event **Method:** An inventory of the contents of the compositions was made and narrative samples given with the aim of presenting a clear account of the events

* Doç. Dr., AUTF Çocuk Psikiyatrisi ABD.

of the day **Results:** Children's experiences, thoughts and feelings about the day of the event were classified according to their answers to a semi-structured essay format 80% of the children had been exposed to the event 24% expressed the hardships of evacuating the city and the escape to surrounding villages and mountains 69% of children reported thoughts of death and destruction to their homes or the city at the moment of the explosion The frequency of children who stated that they had been "very badly" effected by the event, that psychological effects continued, that they still had visions of the day and still dreamed about it were 46%, 47%, 44% and 24% respectively 15% of the children stated not to have been effected 4% of the children described to have psychiatric symptoms of post traumatic stress although being out of town at the time of the event The last section of the paper consists of quotes of noteworthy expressions **Conclusion:** Findings emphasize the importance of understanding each child's experience while conducting a study of a traumatic event

Key words: Childhood, trauma, narrative

GİRİŞ VE AMAÇ

Travmatik olaylara ilişkin yazında, genellikle travma sonrası stres bozukluğunu araştıran çalışmalara rastlanmaktadır Özellikle insan kitlelerini etkileyen deprem, savaş ve göç gibi olaylarda travma sonrası stres belirtileri ve çeşitli ruhsal bozukluklar, farklı zaman dilimlerinde taranmaktadır İnsan topluluklarını etkileyen bu tür olaylara ilişkin çalışmalarda dikkati çeken, çocukların bireysel öznel yaşantılarına, travmayı algılama, yorumlama ve anlatma biçimlerine ağırlık verilmemesidir Hatta, DSM-III'te travma sonrası stres bozukluğu tanısının ilk kez yer aldığı dönemlerde çocukların bu bozukluğa ilişkin belirtiler gösterebileceklerininin dahi kuşkuyla karşılandığı belirtilmektedir Çeşitli araştırmacılar

çocukların travmadan etkilendiğini anababaların ve öğretmenlerin yadsıma eğiliminde olduklarını travmatik olayları gelecekte anımsamayacak kadar küçük olduklarını düşündüklerini ortaya koymuşlardır (AACAP - Cohen JA ve ark 1998) Çocukların travmatik olaya ilişkin anlatımlarına yer verme özelliğine sahip olan çalışmaların ilk ve en önemlilerinden biri Janet Newman'ın (1976) Buffalo Creek seli sonrasında yaptığı, çocukların çizimlerine ve bunların yorumlarına yer verdiği araştırmadır Cohen ve arkadaşlarının konuya ilişkin derlemesinde (1998), daha sonraki yıllarda yazında okul otobusu kaçırılması (Terr 1979, 1983), okul bahçesinde oynayan çocuklara pusudan ateş edilmesi (Pynoos ve ark 1987), cinsel istismar (Conte & Schuerman 1987, Friedrich ve ark 1986, Goodwin 1988 ve Mannanno ve ark 1989) olaylarından sonra çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini betimleyen araştırmaların yer almaya başladığı belirtilmektedir

İlkokul dönemi, çocukların sozel anlatım becerilerinin hızla geliştiği bir dönemdir Bu dönemde kavramlar zenginleşmekte, yaşantıların anlamlandırılması, gerçeği değerlendirme, duyguların sınıflanması ve adlandırılması becerileri artmaktadır Sozel iletişim, bu yaş grubundaki çocuklarla terapötik ilişkide resim ve oyun kadar geçerli hale gelmektedir Özellikle travmatik yaşantılar gündeme geldiğinde, bu yaş grubundaki çocukları sağlıklı değerlendirebilmek için soz konusu yaşantının konuşulması birinci derecede önem taşır Cohen ve arkadaşları (1998), yazında bu konudaki görüş birliğine değinmişler ve birçok çocuğun kendilerine doğrudan sorulmadıkça travmaya ilişkin anılarını anlatmamayı seçtiklerini vurgulamışlardır

1997 yılı Temmuz ayında Kırıkkale'de, TNT dolun tesislerinde saat 8 50'de yangın çıkmış ve ardından patlamalar başlamıştır Şiddetli patlamalar bütün gün sürmüş, halk panik içinde sokaklara dokunmuş, valilik kararıyla şehir

boşaltılmıştır. Halk çevre köylere, tepelere ya da Ankara'ya kaçmıştır. Olay toplam 4 kişinin ölümü ve yaklaşık 100 kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Evlerde, ekili arazide ve araçlarda büyük hasar oluşmuştur. Yangının yayılacağı, patlamaların şehri, hatta Ankara'yı ortadan kaldıracacağı söylentileri ciddi korku ve kargaşaya neden olmuştur (Aksal ve ark 1997)

Patlamadan 10 ay sonra Kılıç ve arkadaşlarının (2000) yaptığı çalışmada, patlamaya en yakın olan ilköğretim okulunun öğrencilerinde travma sonrası stres bozukluğu belirtileri araştırılmıştır. Bu çalışmanın ilk aşamasında, yakınmaları olan çocukların saptanmasına yönelik olarak tüm 3, 4 ve 5 sınıf öğrencilerine yarı yapılandırılmış bir kompozisyon yazdırılmıştır. Kompozisyonun amacı, çocukların duygu ve düşüncelerini olabildiğince kısıtsız biçimde dile getirmelerini sağlamak ve aynı zamanda uyarıcı sorularla belirtilere olabildiğince doğrudan ulaşmaktır. Başlangıçta kompozisyonların, yalnızca olgu seçimine yönelik bir araç olarak kullanılması hedeflenmiştir. Kompozisyonlar incelendiğinde ise anlatım zenginliği dikkati çekmiş ve gelecekte tedavi görüşmelerinin sürdürülmesi gereken seçilmiş çocuklarla ilişki ve işbirliğinin sağlanmasında kullanılması gerektiğine karar verilmiştir. Travmaya maruz kalan çocuğun tedavisinde genel kabul görmüş tanı ölçütlerinin araştırılması kuşkusuz koşuldur ancak tedavi görüşmelerinin ozunde, çocuğun öznel yaşantılarının konuşulması yatar. Bu bağlamda kompozisyonların, her bir çocuğun duygularını, düşüncelerini ve olaya ilişkin yorumlarını sunan bir terapötik ilişki aracı da olacağı düşünülmüştür. Kompozisyon içeriğinin bu alanda çalışacak kişilerle paylaşılması gerekli görülerek, verilerin ayrı bir çalışmada derlenmesine ve anlatım örneklerinin sunulmasına karar verilmiştir. Çalışmanın amacı rakamlara ve yuzdelere değil, örneklerle dikkati çekmektir. Sayısal veriler içeriği desteklemek amacıyla taşımaktadır.

YONTEM VE GEREÇ

Kırıkkale Mustafa Necati İlköğretim Okulu patlamanın olduğu fabrikaya en yakın olan ve öğrencilerinin çoğunun oturduğu semtte bulunan okul olduğu için seçilmiştir. Çocukların bir kısmının anababaları patlamanın olduğu fabrikada çalışmaktadır. Çalışmaya 3 (n=185), 4 (n=217) ve 5 (n=234) sınıf öğrencileri olarak toplam 636 çocuk katılmıştır. Çocukların 290'ı kız, 346'sı erkektir.

Sınıf öğretmenleri, öğrencilerden önceden belirlenmiş soruların yanıtlarını içeren bir kompozisyon yazmalarını istemişlerdir.

1 "Kırıkkale Muhimmat Fabrikası'nda patlamanın olduğu 3 Temmuz 1997 günü, patlama sırasında a Neredeydin? B Kimlerle birlikteydin? c Ne yapıyordun?"

2 Patlamayı duyunca a Aklına neler geldi, ne hissettin? b Ne yaptın? c O günü nasıl geçirdin?"

3 Bu olay a Seni nasıl etkiledi? b Daha sonra aklına geldi mi? c Neler hatırladın, neler düşündün?"

4 O günü hatırlamak a Seni hala etkiliyor mu, nasıl? b Gözünün onune görüntüsü geliyor mu? c Rüyanda gördüğün oluyor mu?"

BULGULAR

Çocukların %71'i patlama sırasında evde, %9'u ev dışında olduklarını belirtmişlerdir. Yüzde 13'u ise o tarihte Kırıkkale'de olmadığını belirtmiştir (Tablo 1). Patlama sırasında %60'ı ailesiyle, %12'si başkalarıyla birlikteydi (Tablo 2). Bir kısmı ya kahvaltı etmekte (%18) ya da uyumakta (%17), diğerleri ise (%14) oyun oynamakta, televizyon izlemekte ya da ev dışında bazı etkinliklerde bulunmaktadırlar (Tablo 3).

Patlamayı duydukları ana ilişkin çocuklar çok değişik düşünceler dile getirmektedirler (Tablo 4a,b). Çocukların %23'ü öleceklerini, %18'i yakınlarının başına kötü bir şey geldiğini, %17'si Kırıkkale'nin yerle bir olacağını, %13'ü tüp patladığını, %11'i ise evinin yıkılacağını düşünmüştür. Diğer çocukların aklına ilk gelenler kıyamet (%6), deprem (%5), savaş (%4) ve fabrikanın patlaması (%1) olmuştur. Çocukların %3'ü patlamaların yayılıp olayın büyüyeceğini, %2'si ise hiç bitmeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Çocuklar, o günkü duygularını betimlemelerini isteyen soruyu korku (%47), heyecan (%5), üzüntü (%5), kaçma isteği (%4) hissettikleri biçiminde yanıtlamışlardır. Bir kısmı da (%10) duygularını "çok kötü şeyler hissettim" biçiminde anlatmıştır. Çocukların %3'ü hiçbir şey hissetmediğini vurgulamıştı (Tablo 5a, b).

Çocukların bir kısmı (13) evden çıkışlarını, bir kısmı da (%11) şehri terk edip yakındaki bir benzin istasyonuna, çevredeki dağlara, köylere

Tablo 1: Patlama sırasında neredeydin?

	Kompozisyon	Evde	Dışarda	Şehir dışında
3. Sınıf	184	138 (%75)	17 (%9)	12 (%6)
4. Sınıf	216	138 (%64)	17 (%9)	35 (%16)
5. Sınıf	236	177 (%75)	25 (%10)	35 (%16)
Toplam	636	453 (%71)	59 (%9)	82 (%13)

Tablo 2: Kimlerle birlikteydin?

	Kompozisyon	Aile bireyleriyle	Başkalarıyla
3. Sınıf	184	126 (%68)	17 (%9)
4. Sınıf	216	120 (%56)	27 (%13)
5. Sınıf	236	141 (%60)	31 (%13)
Toplam	636	387 (%60)	75 (%12)

Tablo 3: Ne yapıyordun?

	Kompozisyon	Kahvaltı	Uyku	Diğer
3. Sınıf	184	47 (%26)	40 (%22)	21 (%11)
4. Sınıf	216	23 (%11)	24 (%11)	31 (%15)
5. Sınıf	236	46 (%19)	41 (%17)	37 (%16)
Toplam	636	113 (18)	105 (%17)	89 (%14)

Tablo 4a: Ne düşündün?

	Komp.	Ölüm	Yakınl.	Deprem	Kırıkka.	Tüp	Savaş
3. Sınıf	184	55 (%30)	23 (%13)	16 (%9)	37 (%20)	25 (%14)	11 (%6)
4. Sınıf	216	56 (%26)	46 (%21)	7 (%3)	29 (%13)	22 (%10)	5 (%2)
5. Sınıf	236	36 (%15)	44 (%19)	6 (%3)	40 (%17)	37 (%16)	9 (%4)
Toplam	636	147 (%23)	113 (%18)	29 (%5)	106 (%17)	84 (%13)	25 (%4)

Tablo 4b: Ne düşündün?

	Komp.	Kıyamet	Evi yık.	Hep sür.	Büyüye.	Fab. pat.	Diğer
3. Sınıf	184	9 (%5)	22 (%12)	4 (%2)	6 (%3)	2 (%1)	15 (%8)
4. Sınıf	216	20 (%9)	36 (%17)	2 (%1)	9 (%4)	2 (%1)	22 (%10)
5. Sınıf	236	11 (%5)	12 (%5)	5 (%2)	4 (%2)	2 (%1)	21 (%9)
Toplam	636	40 (%6)	70 (%11)	11 (%2)	19 (%3)	6 (%1)	58 (%9)

Tablo 5a: Ne hissettin?

	Kompozisyon	Kötü şey.	Korku	Üzüntü	Heyecan
3. Sınıf	184	7 (%4)	93 (%51)	13 (%7)	19 (%10)
4. Sınıf	216	18 (%8)	105 (%49)	11 (%5)	6 (%3)
5. Sınıf	236	37 (%16)	99 (%42)	7 (%3)	8 (%3)
Toplam	636	62 (%10)	297 (%47)	31 (%5)	33 (%5)

Tablo 5b: Ne hissettin?

	Kompozisyon	Kaçma isteği	Hiçbir şey	Diğer
3. Sınıf	184	8 (%4)	0	6 (%3)
4. Sınıf	216	5 (%2)	6 (%3)	6 (%3)
5. Sınıf	236	13 (%6)	16 (%7)	6 (%3)
Toplam	636	26 (%4)	22 (%3)	18 (%3)

Tablo 6: Ne yaptın?

	Kompozisyon	Evden çıktım	Şehirden çıktım
3. Sınıf	184	49 (%27)	39 (%21)
4. Sınıf	216	15 (%7)	28 (%13)
5. Sınıf	236	18 (%8)	5 (%2)
Toplam	636	82 (%13)	72 (%11)

Tablo 7: O günü çok kötü geçirdim?

	Kompozisyon	Çok kötü geçirdim
3. Sınıf	184	49 (%27)
4. Sınıf	216	52 (%24)
5. Sınıf	236	47 (%20)
Toplam	636	148 (%23)

Tablo 8: Bu olay seni nasıl etkiledi?

	Kompozisyon	Çok kötü	Biraz	Etkilemedi	Etkiledi (şehir dışı)
3. Sınıf	184	91 (%50)	6 (%3)	6 (%3)	0
4. Sınıf	216	102 (%47)	8 (%4)	19 (%9)	13 (%9)
5. Sınıf	236	100 (%42)	22 (%9)	42 (%18)	6 (%3)
Toplam	636	293 (%46)	36 (%6)	68 (%11)	19 (%4)

Tablo 9: Daha sonra aklına geldi mi?

	Kompozisyon	Geldi	Gelmedi
3. Sınıf	184	89 (%48)	14 (%8)
4. Sınıf	216	100 (%46)	28 (%11)
5. Sınıf	236	84 (%36)	56 (%24)
Toplam	636	273 (%43)	98 (%15)

Tablo 10: O günü hatırlamak seni hala etkiliyor mu?

	Kompozisyon	Etkiliyor	Etkilemiyor
3. Sınıf	184	123 (%67)	18 (%10)
4. Sınıf	216	102 (%47)	50 (%23)
5. Sınıf	236	72 (%31)	77 (%33)
Toplam	636	297 (%47)	145 (%23)

Tablo 11: Gözünün önüne o günün görüntüsü geliyor mu?

	Kompozisyon	Geliyor	Gelmiyor
3. Sınıf	184	105 (%57)	22 (%12)
4. Sınıf	216	111 (%51)	35 (%16)
5. Sınıf	236	65 (%28)	60 (%25)
Toplam	636	281 (%44)	117 (%18)

Tablo 12: O günü rüyada gördüğün oluyor mu?

	Kompozisyon	Oluyor	Olmuyor
3. Sınıf	184	71 (%39)	50 (%27)
4. Sınıf	216	55 (%25)	76 (%35)
5. Sınıf	236	28 (%19)	87 (%37)
Toplam	636	154 (%24)	213 (%33)

ya da başka illere nasıl gittiklerini anlatmıştır (Tablo 6) Birçok çocuk (%23) o günü çok kötü geçirdiğini vurgulamayı ihmal etmemiştir (Tablo 7)

Çocukların %46'sı bu olaydan "çok kötü" etkilendiğini belirtmiştir Biraz etkilendim (%6) ya da etkilenmedim (%11) diyenler de vardır (Tablo 8) Olay %43'unun aklına daha sonra tekrar tekrar gelmiştir Aklına gelmediğini belirtenler de %15 oranındadır (Tablo 9). On dokuz çocuk (%4) olay günü Kırıkkale dışında olduğunu ancak

olaydan etkilendiğini belirtmiştir (Tablo 8)

Olayın ardından çalışmanın yapıldığı 10 ayda çocukların %47'si ruhsal etkilerin sürmekte olduğunu belirtmişlerdir. Ancak etkilenmediğini belirtenlerin oranı ise %23'tür (Tablo 10) Çocukların %4'u olayın hala aklına geldiğini, %18'i artık aklına gelmediğini belirtmiştir (Tablo 11). Olayı hala rüyalarında gördüğünü belirtenler %24, görmediğini belirtenler ise %33 oranındadır (Tablo 12).

SONUÇ

Kompozisyonlar, patlamanın olduğu günde çocukların ve ailelerinin yaşamlarından bir kesit sunmaktadır. Araştırmacıların olaya çocukların gözüyle bakmalarını ve sakin bir yaz sabahının kıyamete nasıl dönüşebileceğini çok iyi anlamalarını sağlamıştır. Patlama öncesinde Kırıkkale'de sıradan bir gün yaşanmaktadır. Okullar tatil olduğu için, çocukların büyük kısmı evde aile bireyleriyle birlikte.

Patlama anında çocukların büyük kısmı olağanüstü ve yaşamı tehdit eden bir durum olduğunu fark etmiştir. Korku ve heyecan olarak adlandırdıkları anksiyeteye ölecekleri ya da yakınlarının başına kötü bir şey geldiği ya da geleceği düşünceleri eşlik etmiştir.

Birçok çocuk Kırıkkale'nin yerle bir olacağı düşüncesinden söz etmiştir. Bu düşüncede sahip olunan her şeyin, içinde yaşanan çevrenin ve yurdun da yitimi ve belki göç tehdidi bir arada barınmaktadır. Çocuklarla daha sonra yapılan görüşmelerde bu anlatımın, özellikle bir televizyon kanalı haber sunucusunun patlamadan söz ederken sıklıkla kullandığı bir anlatım olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle çocukların televizyondan duydukları ve belki de ağızdan ağza yayılan bu sözleri belleklerinde tüm korku ve kaygılarını betimleyen genel bir temaya dönüştürdükleri düşünülmüştür. Bu veriyle, olağanüstü durumlarda toplumun tepkilerini yönlendirmede kitle iletişim araçlarının her zamankinden daha da büyük sorumluluk altına girdikleri bir kez daha görülmektedir. Pfefferbaum (1997), bu konuyu vurgularken duygu ve eylemlerin bulaşıcılığında medyanın rolünün araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Çocukların bir kısmı tüp patlaması ve kıyametten söz etmişlerdir. Bu düşünceler çocukların içinde yaşadıkları toplum kesiminin ekonomik ve kültürel özelliklerinin ürünü olarak

değerlendirilmiştir. Fabrikanın patladığını düşündüğünü söyleyenlerin oranı yalnızca %1'dir. Bunların bir kısmının, ilk anda duyulan korkunun olayı öğrendikten sonra adlandırılması olduğu da varsayılırsa, çocukların ve dolayısıyla ailelerinin yaşadıkları kentin içinde bulunduğu sürekli tehlikeyi bilmeyişleri şaşırtıcıdır. Havagazi tüpleri, patlama riski bakımından kentin içinde işlev yapan bir mühimmat fabrikası ve kentin altında yer alan cephanelikten daha öncelikli görülmektedir.

Bazı çocuklar patlamaların hiç bitmeyeceğini, bazıları da büyüüp yayılacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Gerçekten de patlamalar bütün gün yinelemiş, en şiddetlisi de saat 15:00'te olmuştur. Çocukların düşünceleri bu temele dayandırılabilir gibi, travmatik olaylar sırasında zaman algısının değişmesi, yaşantıların normaldekenden daha uzun süreli algılanmasıyla da ilişkili olabilir. Green (1985), travmanın yinelemesi beklentisinin olayın kendisi kadar travmatik olduğunu belirtmiştir (Cohen ve ark. 1998).

Çocuklar patlama anlarına ilişkin duygularını en çok korku olarak adlandırmışlardır. Heyecan, üzüntü ve kaçma isteği betimleyenler de olmuştur. Kompozisyonlarında duygu betimleyen çocukların önemli bir kısmı duygularını ayrıştıramamış, "çok kötü şeyler hissettim" biçiminde anlatmıştır. Çocuklar, en temel duygulardan olan korkuyu erken dönemlerde adlandırabilirler (Paul ve ark. 1996). İlkokul dönemindeki bir çocuğun travma anında yaşadığı korku ve diğer duyguları ayrıştıramamasının, duyguların yoğunluğuna ve ölüm tehdidi sırasında bilişsel işlevlerde oluşan duraksamaya bağlı olduğu düşünülebilir. Bazı çocukların hiçbir şey hissetmediğini belirtmesi de aynı biçimde açıklanabileceği gibi, travma sonrası kaçınma belirtisi olarak da açıklanabilir.

Çocukların kompozisyonlarında da anlattıkları gibi, ilk patlamaların hemen ardından yapılan anonslarla ve güvenlik görevlilerinin çabasıyla evler boşaltılmış, aile bireyleri birbirlerini bularak şehir dışına kaçmaya başlamışlardır. Çocukların babaları büyük çoğunlukla işte oldukları için kımısı ailelerine ulaşabilmiş, kımısı de çok sonra bunu başarabilmiştir. Çocuklar yakındaki bir benzın istasyonunda toplanıldığından sıklıkla soz etmişlerdir Burası Ankara karayolu üzerinde olan ve ulaşım araçlarının en kolay bulunabileceği yerlerden biridir Bazı aileler çevre koyle, akrabalarının yanına gitmişler, bazıları da patlamaların yayılması korkusuyla dağlara, tepelere kaçmışlardır Dağlara giden çocuklar, aç susuz çok zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bazı aileler de yakınlarının bulunduğu Ankara'ya ya da başka illere gitmişlerdir Çocukların önemli bir kısmı o günü çok kötü bir gün olarak andıklarını belirtmişlerdir

Çocukların yarıya yakını olaydan "çok kötü" etkilendiğini kendiliklerinden vurgulamışlardır Az etkilendiğini ve hiç etkilenmediğini belirtenler de vardır Olum ve yakınlarına zarar gelme korkusu bir yana, olay günü ve izleyen günlerde yaşanan karmaşa, ailelerin evlerine dönememeleri, yorgunluk ve fiziksel koşullara ilişkin zorluklar göz önüne alındığında bu anlatımı anlamak zor değildir Olaydan az etkilenen ve etkilenmediğini belirten çocukların o günü daha iyi koşullarda geçiren çocuklar oldukları düşünulebileceği gibi, olayın etkilerinden kaçınma içinde oldukları da varsayılabilir. Bu soruya yanıt vermemeyi seçenlerin oranı da bir hayli yüksektir.

Aynı yorumlar, araştırmanın yapıldığı dönemde olaydan etkilenmeyi sürdürdüğünü ve artık etkilenmediğini söyleyen çocuklar için de yapılabilir Olay 3 gün sürmüş, kısa sürede denetim altına alınmış ve yaşam koşulları da kısa sürede normala donmuştur. Can kaybı azdır Fabrikaya en yakın evlerde bile camların kırılması dışında önemli bir hasar olmamıştır

Buna karşın olayın hala aklına geldiğini belirtenlerin %44, olayı hala ruyalarında gördüğünü belirtenlerin de %24 oranında olması dikkat çekicidir. Bu bulguları bize sağlayan aracın, puanlaması, nesnelığı ve güvenilirğı olmayan kompozisyon olması nedeniyle kesin yargılara varmak mümkün olmamıştır Ancak olay sonrası halk fabrikaların kentlerinin içinde olduğunu, her an patlamaların yineleyebileceğini ve bu defa denetim altına alınamayabileceğini, bu gerçeği değiştirmek için de ellerinden gelen pek az şey olduğunu farketmişlerdir Çocukların bir kısmı kompozisyonlarında muhımmat fabrikalarının şehir dışına taşınması dileğinde bulunarak bu farkındalığı dile getirmişlerdir

Tablolarda görüldüğü gibi, travma sonrası stres belirtileri ve olaya ilişkin olumsuz duygular bildirenlerin oranı yaşla azalmaktadır Buna karşılık etkilenmediğini ve herhangi bir şey hissetmediğini bildirenlerin oranı yaşla artmaktadır. Bu veri, ilerleyen yaşla çocukların üst düzey savunma düzeneklerinin gelişmesi ve baş etme becerilerinin artmasıyla açıklanabileceği gibi, bastırma ve ınkar gibi düzeneklerin daha etkili kullanımıyla da ilgili olabilir Genel kanı, çocuğun yaşı büyüdükçe belirtilerinin erişkinlerde görülen travma sonrası stres belirtilerine yaklaştığı biçiminde olmakla birlikte, kaçınma ve duygusal uyuşmayı yoğun yaşayan çocukların travmadan etkilenmemiş gibi görünebileceklerine ve yeniden yaşama belirtilerinin maskelenebileceğine dikkat çekilmiştir (Cohen ve ark. 1998).

ANLATIM ÖRNEKLERİ

Bu bölümde çocukların yazdıkları kompozisyonlardaki anlatımlar hiç bir değişiklik ya da düzeltme yapılmadan sunulacaktır Asıl metinde yer almayan ama anlamı butunleyecek sozcukler parantez içinde verilmiştir Her bir tırnak işareti içindeki anlatım ayrı bir çocuğa aittir. İlk kompozisyon butunuyle alınmıştır

KIRIKKALE'DE PATLAMA

3 Temmuz sabahı büyük bir sesle uyandım Önce önemsiz bir şey sanmıştım Fakat insanların bağırıp koşuşmalarını görünce korkmaya başladım Kırıkkale'den bir an önce ayrılmak istiyordum Kırıkkale sanki bir ateş hattına donmuştu İnsanlar korku içerisinde bağırırken ben de ağlamaya başlamıştım Babama sarılıp herşeyin bir kabus olduğunu düşünmek istiyordum Ama orada ne sarılacak bir babam ne de bunların bir kabus olduğunu söyleyecek insanlar vardı Öğlen babamın arkadaşı geldi ve bizi Aşağı Mahmutlar koyuna götürdü Yolda giderken patlayan camları, bağırarak koşan çocukları, koşuşan anne ve babaları gördükçe devlet büyüklerine çok kızmıştım Sonunda koya gelmiştik Yolculuk çok uzun sürmüştü Koy biraz daha sakındı Hürriyetine yeni kavuşmuş bir kuş gibi özgür olduğumu hissetiyordum Babama haber vermek için babama telefon etmek istedim Saatlerce uğraştım fakat babama ulaşamadım Uğraşmalarımın boşuna olduğunu bile bile bıkmadan usanmadan babamı aramıştım Akşam olmuştu ama ben şu anda benim gibi ağlayan, yaşamdan umutsuz çaresiz çocukları düşünüyordum Güneş yavaş yavaş doğuyordu Güneşin ilk ışıklarıyla babam gelmişti O kadar sevinmiştim ki bir anda bütün olanları unutmuşum sanki Ama hafızalardan asla silinmeyecekti 3 gün evimize girememiştik Zavallı kuşumuz eve geldi(ği)mizde cansız bir şekilde kafesinde yatıyordu Onu öyle görünce çok üzülmiştim Devlet büyüklerimizin şehir içinde kurdukları fabrika hem insanlara korkulu anlar yaşattı hem de maddi zararlar açtı Ne bu olaylar uzun zaman hafızalardan silinecek ne de benim maviş kuşum geri gelecekti Bu tur olayların bir daha yaşanmaması için fabrikanın şehir dışına taşınmasını istiyoruz "

(Bir 3 sınıf öğrencisi)

3. sınıflar:

"Patlamanın birinci günü sabahı 9 buçukta camiye gittik İçeriye girdiğimizde yine patlama oldu Hocamız evlerinize dağılın dedi Evimizde kimsecikler yoktu annemgil dışarıya çıkmışlar sonra içeriye girdim aptest aldım Sonra dışarıya çıktım Arkadaşlarım ve ben ağlıyorduk ve çok korkuyorduk "

"Çok büyük felaket olmuştu Allah o günü bir daha göstermesin o günü hatırladığım zaman yine içimi korku sarıyor Çünkü devletimize büyük zarar oldu Büyük bir fabrika yok oldu milli servetimiz yok oldu "

"Ankara'ya yakın olan dağlara çıkarken arabamın önüne bir şaraplemler parçası düştü babam Alla fek ber diye bağırıyor ve hiçbir şey olmadı Dağlara çıkarken arabamız arka arka gidiyordu nerdeyse Orada şunları gördüm Dere, renk renk kuş ve kelebekler gördüm "

"Daha sonra herkes kurtuldu mu? merak içinde dua ettik Çünkü Kırıkkale sevgili şehrimiz cayır cayır yanıyor Bir savaş anını andırıyordu İnsanlar kaçıyor arabalar konvoy halinde ilerliyor 2 gün sonra döndük Kırıkkale güzel şehrimiz darmadağın olmuş Hala içimizde korku heyecan vardı Heran birşey olacak diye ve şükür hiç bir şey olmadı inşallah memleketimize dünyamıza bir daha hiç bir felaket olmaz Hepimiz korkusuz ve kardeşlik içinde yaşarız Ve bu güzel KIRIKKALE'mizi iyi ve güzel günler geçirmesini korku dolu saatler bir daha yaşanmaması için hep elele vererek FABRIKALARIN şehir dışına kaldırılmasını büyüklerimizden rica ederiz Biz minik öğrencilerin sesini duymasını temenni ederiz "

"Canımızın güvenliği, rahat yaşamamız ve devle(t)i(miz(in)) fakirleşmemesi için Muhummat Fabrikası'nın kaldırılmasını istiyorum "

"(O günü düşünmek beni hala) etkiliyor. Sarsıntılı bir etkileme yapıyor."

"Evet etkiliyor, çünkü bomba habersiz patladığı için hala düşündükçe geliyor."

"(O günü) tepelerde koşarak geçirdim. rüyamda aklıma geldi. Tepelerde koştuğumu hatırladım. düşmanın patlamayı kurduğunu düşünüyorum."

"Sanki dünyanın sonu geldi zannettim. Her kes ölmüş sanki ben kalmıştım... Sanki bir daha olacakmış gibi hep cama bakardım."

"Saat 3:30 da bir parktaydık. En büyük patlama oldu yere düştüm... Kırıkkale insanın(in) çok acımasız olduğunu hatırladım. ekmeği 100.000'e veriyordu."

"Patlama olunca aklıma uçak düşmüş gibi geldi. Yerden havaya çıkmış gibi hissettim."

"Yine patlama olursa diye düşündüm. soğukta ağladığımı, üşüyüp battaniyeye sarıldığım aklıma geldi."

"Patlamada Konya'daki evimizdeydik... Aklıma evimiz(in) yıkılacağı, Kırıkkale'deki insanların kimsesiz kalacağı aklıma geldi... Olaydan sonra canlıların öleceği daha sonra herkesin işsiz kalacağı beni etkiledi. Kırıkkale'deki çocukların okulsuz kalacağı, bazı insanların öleceği, sakat kalacağını düşündüğümünden insanların Dünya'da bazı şeylere üzülerek yaşayacaklarını düşündüm... Mühimmat Fabrikasına baktıkça içim karıyor. Rüyama giriyor. Çünkü o ses hala kulağımda."

"Babamla birlikte hastaneye gidip kan bağışlamayı istiyorduk; ama jandarmalar yolumuzu keserek bulunduğumuz yeri terketmemizi istediler. Biz de öyle yaptık."

"Babam ise patlıyan yerde çalışıyordu... Etkiliyor o anı duyunca içim dışıma çıkıyor. evde yalnız kalmaya korkuyorum."

"Önce işçileri düşünüp, babamdan haber alma hissi geldi... Fabrikada çalışan diğer arkadaşlarımın babalarını çok düşündüm... Camların üzerimize kırılmasını düşündüm. O yüksek patlama sesi hep kulaklarımdaydı."

"(Bu olay beni) Yaşamın değerini anlayarak etkiledi... Ölümün çok kötü yaşamın çok güzel olduğunu (düşündüm)."

"(Patlama sırasında) Antalya'daydım. (O günü hatırlamak beni hala) Etkiliyor. Öbür kalmış bombaların patlayacağından etkileniyordum. Aynı olay bir kez daha olacakmış gibi geliyor."

"Aklıma ölen adamın yerinde olsaydım, babamın anlattıklarına göre, ne yapacağım geldi. Tabi ölen adamın o telaşın içinde kurtulması biraz güç."

"Çocukların ve yaşlı insanların durumu beni çok duygulandırdı."

"Babam olaylara daha sakin yaklaştığı için bizleri devamlı sakinleştiriyordu. Ama ben gene de ağlıyordum. Sokaktaki kalabalık insanların her bir(i) değişik şeyler söyledikçe korkum daha da artıyordu. Acaba diyordum daha büyük patlama olurda savaşlardaki gibi bizlerde ölecek miyiz? Sakat mı kalacağız? Evimiz yıkılacak mı? diye korkuların hepsi aklımdan geçiyordu."

"Her gün dışarı bakıp patlamanın bittimi, bitmedimi bakıyordum. Hep anneme "yapım çalışmalarını bittimi?" diye soruyordum. (O günü) sadece bir kül yığını olarak hatırladım. Patlamalar bittiğinde Kırıkkale'yi gezdik her yerde cam kırıklar vardı."

"3 Temmuz 97 tarihinde sabah saat 08.20'de patlama olduğu vakit bütün Kırıkkale'liler bir

dehşetle uyandı... Ben bir ara balkona çıktığımda büyük patlama oldu ve o sırada benim dilim tutulmuştu. bende patlama kalıcı bir iz bırakmıştı... Çünkü patlamadan sonra gökgürlemesinden bile korkmaya başladım."

"Komşularımız saat 11.00'de yine patlama olacak diyorlardı. Ben ağlıyordum. Tekrar Hacılar'a gittik. Biz giderken kadınlar çocuklarını kucaklarında uyutuyorlardı. Adamlar ekmek alıyorlardı. Biz Hacılar'a gittiğimiz için şanslıydık. Ama günlerce ve haftalarca patlamayı ve yaşadığım korkuyu insanların koşuşturması aklımdan ve gözümün önünden hiç gitmedi."

"İnsanları(n) hastaneye kaçıttıklarını gördüm. yeni doğmuş bebekleri düşündüm."

"Deprem olacak sandım. Makine Kimya'dan dumanlar çıktı. Büyük bir kuytu yer açıldı. Büyük bir siyah yer açıldı... Hasandede'ye Mesut Yılmaz geldiğinde fişek attılar. Patlayınca bomba patladı sanıyordum."

"Hasan Dedeye Mesut Yılmaz geldiğinde babannemle ben patlama olduğunu zannettik. Madem havai fişek atıyorlarmış."

"Patlamada çöken evler, herkez ağlıyordu. Korkudan bayılıp olanlar vardı. Herkez canını düşünüyordu. Hastanelerden kaçan doktorlar hemşireler vardı. Yol çok kalabalıktı. O anda birşey gördüm. Bir kadının üstüne cam düşmüştü. Ağlıyorlardı."

"Bazen rüyamda görüyorum. Patlama canavar oluyor ve Kırıkkale'yi kovalıyor."

"Döndüğümüzde Kırıkkale'nin her yeri kırıkta."

"İnsanları, hastanedeki sakat hastaları ve yeni doğmuş bebekleri düşündüm ve evlerimizi de düşündüm."

"Savaşların nasıl olduğunu insanların nasıl panik içinde evlerini, mal ve mürklerini terkedip aç ve susuz halde nasıl kaldıklarını hatırladım ve düşündüm."

4. sınıflar

"Ben evden çıktım Fahrettin arkadaşım gilin ora gidiyordum ve duvarın üstünde kedi vardı. Kediye daş attım ve o anda patladı ve bende kedi patladı zannettim ve eve koştum. Savaş oluyor zannettim."

"İnsanların Kırıkkale'den kaçıışı, Kırıkkale'nin hayalet şehre dönüşü beni etkiliyor."

"Psikolojik olarak çok kötü etkiledi. Reha Muhtar'ın dediği gibi Kırıkkale'nin yok olacağını hatırladım. Artık Kırıkkale'nin il olmadığını düşündüm... Psikolojik olarak çok çok kötü etkiliyor."

"Yahşihan'a gidip orada ağıtlı bir gün geçirdim."

"3 Temmuz günü patlama sırasında Kırıkkale'deydim, yanımda annem vardı, annemleydim, ba(ğ)ırışan ve bayılan kadınları izliyordum."

"Kafamı karmakarışık düşünceler sardı. Uyuyamadım. Bir önceki patlamayı hatırladım. Karanlık bir yerde yalnız kalmışım gibi geldi."

"Her patlamada yere yattım, ekmek ve su içemedim. Kötü hayaller ve korkarak geçirdim... Her patlamada ölecek gibi olduğumu (hissettim). Çok etkilediği için 3 gün uyuyamadım. Hiç birşey hatırlamadım. Herkesin öleceğini düşündüm."

"10 km. yürüdük ve 1 günümüzü dağda geçirdik... Kırıkkale'nin haritadan silineceğini sandım. Kardeşime sarılıp yorganın içine girdim. kardeşimin kaybolacağını ve gece yarısı dağda kaybolacağımı düşündüm. Evimizin olmayaca-

ğını, okula gidemeyeceğimi... Rüyada gördüm. Ben uyuyormuşum. birden üçüncü bomba patlamış. Toprağın yarısı ikiye ayrılmış. dördüncüde bir daha patladığında Kırıkkale yıkılmış. Ben daha duruyormuşum. Kırıkkale'ye başka insanlar gelmiş ve beni öldürmüşler."

"Ben Kırıkkale'ye Yanikkale dedim."

"3:30'daki patlama bir patladı sonra ben(im) dilim içine girdi."

"O gün Ankara'ya gittik. Ankara'da Kırıkkale'nin durumunu televizyondan izledim, Kırıkkale'nin yok olacağı sözlerinden sonra çok endişelendim."

"Üçüncü patlamada yere sarıldım o an yaptığım kötülükler ve hatıralar gözümün önünden çok çabuk geçti. Daha sonra hep "o patlamadan ve kafa üstü düştüğüm andan kurtulmasaydım?" diye düşündüm. Kötülük yaptığım insanları hatırladım. Ya ölseydim ne olurdu? diye düşündüm. Annemlerin ne yapacağını düşündüm."

"Kırıkkale'deki akrabalarımızı merak ettim. Televizyonun söyledi(ği) "Kırıkkale haritadan silinebilir" cümlesinden çok korktum."

"Patlamanın olduğu gün evde kardeşimleymdim, televizyon izliyordum. Patlamayı duyunca babamın ve annemin nasıl olduğunu düşünüyorum, karşıdaki apartmanın yıkılacağını hissettim... Kardeşime sıkı sıkı sarıldım ve öptüm. (O günü) Korku sefillik ve rezalet içinde geçirdim. Bu olay ben psikolojikman etkiledi... bir dahaki patlamada öleceğim diyordum. Eski günlerimi ve canın maldan önemli olduğunu hatırladım. ailemin bizi düşünüp bizi almaya geleceğini düşündüm."

"Patlamayı duyunca Kırıkkale'nin boş bir arsa olacağını zannettim. çok endişelendim."

"(Etkiliyor) çünkü o patlama alanında bulunduğumuz için ve araba gibi aracımız olmadığı için bir daha gerçekleşmemesini istiyorum. Gözümün önüne insanların telaşları, perişanlıkları ve yüzündeki şaşkınlık, korku ifadeleri geliyor. rüyamda mağlisef görmüyorum."

"Bütün bu olaylar olurken çok korkmuştum ve üzülmüştüm. Beni en az patlamalar kadar üzen, korkutan, şaşırtan bir başka şeyde patlama anında, şehirden kaçarken ve tekrar dönerken yalnızlığımızdır. Yani normal zamanlarda kendilerine toz kondurmayan yetkililerden hiç birini olay anında yanımızda veya etrafımızda göremeyişime çok üzülüyorum ve bu durum beni çok etkilemiştir."

"(Patlama sırasında) Antalyadaydım... Denizde yüzüyordum... Bir anda öleceğimi düşündüm. Patlamanın daha çok büyüyeceğini hissettim... Ankara'ya kaçtık (!)"

"Öleceğimi hissettim. Kardolabın içine saklandım. (Bu olay seni nasıl etkiledi?) Bilmiyorum ki. Binanın yıkılacağı aklıma geldi. (Hala etkiliyor mu?) No. Hayır etkilemiyor."

5. sınıflar:

"Orda ağlıyordum çünkü babam patlamanın içindeydi ve bayılmış. Arabamız patlayan yerin içinde yanıyordu... Babam öldü diye hissettim. Orada ağladım ve çok korktum... (Patlamanın) hortum gibi çıktığını ve balon gibi büyüdüğünü ve siyah duman çıktığını hatırladım."

"Patlamayı duyunca aklıma kırıkale havaya uçacak geldi. aklıma. Kırıkkale'de kimse kalmayacak diye. Oturup derin derin düşündüm. Patlamada sabahtan akşama kadar çok üzüldüm... Kırıkkale'de herşeyi çalacaklarını. Kırıkkale yok olacağını düşündüm."

"Gece gözümde uyku girmedi. Dayımlar kendi aromalarında (arabalarında) hokur horkur

uyuyordu. Halamlarda uyuyordu. Annem, annemin dayısı uyumuyordu. Ben kimseyi uyutmuyordum... Halamın oğulları kaçmış. Köse petrole. Hergün onları aradık. Halamın yüreği cız cız ediyordu. Sonra onları bulduk. Gece yıldız kaymıştı ve ben dilek tuttum. Dileğim kabul oldu."

"Patlama olduğu sırada, evimizdeydim, yatağında baş başa uyuyordum. Patlamayı duyunca büyük bir felaket olacağını hissettim. Kendimi dışarıya attım. O günümü büyük bir aceleyle gittiğimiz köyümüzde geçirdim. Bu aradada gezmiş oldum."

"Bu olay benim için hiç unutulmayacak bir faciya. Kıyametinde bir gün bundan dahada üstün bir faciya olacağını hatırladım."

"Bu olay sadece beni deyir bütün insanları etkiledi. İnsanların felaket içinde kaçtıkları herkezin yollarda bayıldıkları aklıma geliyor... beni çok etkiliyor herkesin kaçtıkları görünce. Felaket içindeydiler bu olay beni etkiliyor."

"Babam annemi almaya gitti biz tepeye çıkmıştık. Patlama oldukça yere yatıyorduk babam bize talimat vermişti... Bu olay beni çok etkiledi, gözlerimi kapayınca patlamayı görüyordum. Bomba ve çığlık seslerini duyuyordum. Onlar hiç aklımdan çıkmıyordu olayları hep hatırladım... O günü hatırlamak beni çok üzüyor. O anda yaralananlarla ölenlerin ailelerinin durumunu düşünüyorum. Gözümün önüne geldikçe yüreğim parçalanıyor. Bazende rüyalarımda görüyorum. Artık o faciayı yaz tatilindeki facia diye adlandırıyorum."

"Bir büyük olupta onları yani yaralanan insanları kurtarmayı düşündüm."

"Gözümün önüne arada sırada geliyor ama yalnız kalınca sessizce anımsıyorum. Rüyalarım

tek bir kere girdi o rüyayı bir daha görmek istemem. O günler bir daha gelirse daha mantıklı hareket ederim daha güvenli bir yere gitmek lazım."

"(O günü) kötü geçirmiştim çünkü ilimizde patlama oluyor yaralanan ve ölen oluyor. Bu olay beni çok etkiledi ve 1 ay sanki kafama birisi vuracaktı gibiydi... Patlamanın şiddeti, gürültüsü ve rengi aklıma geliyor."

"Kırıkkale yok olacak diye sesler duyuluyordu. Yeraltındaki bir bombaya gelince kırkkale yok olacak diye hep bir ağızdan konuşuyorlardı... Hiç kimse canından başka bir şey düşünmüyordu. Bir an için ölüp geri dilirdiğimi sandım."

"Aksaray'daydım. Ailem. Dayımın kızıyla birlikteydim... Televizyonda izlediğim çocukların anne diye bağırsı, o anda yaralananları televizyonda görünce tüylerim ürperdi."

"Çok korkuyordum. Bacaklarım tir tir titredi. 4.5 derece deprem olacağını söylediler. Her gece dua ettim ve Allah dualarımı kabul etti... O günü hatırlayınca 15 dakikada Kırıkkale'yi nasıl boşalttığımızı düşünüyorum."

"O anda neler hissettiğimi hiç kimse anlayamazdı çok korkmuştum... Ailece dağlara çıktık. Akrabalar arasında küçük bir tartışma yaşandı. Dağların arasında ikiye ayrıldık... Bu olay içimde büyük bir korku oluşturdu ve hala etkisi altındayım. Bu olay hergün aklıma geliyor etkisinden bir türlü kurtulamıyordum. Kırıkkale insanının ne kadar sorumsuz olduğunu anladım. O günü hatırladıkça içime kurt düşüyordu. O günü hatırladıkça ağlayasım geliyordu. Artık bu olayı ölünceye kadar unutamazdım."

"İkinci gün telefon ettik polise. Bize dediki tahtalı köyü boylamak istiyorsanız gidebilirsiniz (eve-Kırıkkalenin içine) dedi. Sonra eve gittik.

benim düşüncem herkes önlem almalı. O tehlikeyi bir daha yaşamamalıyız. Dikkatli olmaları gereklidir."

"Babam şarapnel parçaları bulmuştu ve televizyonlara çıktı. Dedem ayrıca evde durdu ölürsem eğer evimde ölürüm dedi."

"Babam çarşıya arkadaşının bir işini yapmaya gitti. Biz de bahçeye kilim serip oturduk. Annem şarteli indirmeye gitti, komşularımız patlayacak diye konuşmaya başlayınca telaştan küçük kardeşimi yere yatırıp üzerine çöktüm. Patlama sonucu komşumuzun evine düşen şarapnel parçasının düşürdüğü kiremit parçası kardeşimin sırtına düşünce hepimiz ağlamaya başladık. Annem bizi babannemin yanına götürdü. Babannem de bize eskiden kalan "korku taşı" dedikleri tasla bize su içirdi... Sırada büyük patlama vardı. Duman çıktı yer sarsılınca hepimiz yere yattık. Küçük kardeşimin ayakkabısı ve şapkası uçtu. Küçük ağaçlar üzerimize yıkıldı. O sırada bir çığlık koştum. Küçük bir çocuk "elim yandı" diye ağlıyordu. 4 yaşındaki küçük kardeşim patlamayla oluşan tozu dumanı görünce "Bulutlar da kirlendi merdiveni getirin de temizleyelim. Ben onların üzerine çıkacaktım" demesi bize şaşkınlığımızı unutturarak hepimizi gülümsetti. Babamın elindeki çay bardağını bırakmadan yere yatışı da ayrıca dikkatimizi çekti. Çünkü bardağında hala çay vardı. Korkunun ne olduğunu, kıyametin ne olduğunu bu patlama ile öğrendik. "Allah tüm insanları her türlü felaketten korusun" sözünü artık daha içten söylemeye başladım. Çünkü piknik sevdası içinde felaketi hiç aklımıza getirmemiştik. Piknik sevdası ile gelen korkuyu hiçbir zaman unutamam."

"Türkiye'ye ders oldu. Bir türlü uçak bulunamadı. İsrailden uçaklar gelip söndürüldü."

"Patlama sırasında biz evdeydik babam görevli işteydi. Hemen dışarı çıktık. Karaca'ya gittik orada çok zor gün geçirdik. Çok açtık.

Karacalılardan o gün nefret ettim insan akrabasına çörek veriyor, dibindeki bize vermiyor."

"Aklıma geldi gözümün önünde insanların kaçışları, çocukların ağlayışı hep gözümün önüne geldi."

"Herkes biyerlere gidiyorlardı. Bizde yukarı bahşıllıya gittik. Yukarı köye Kanal 6 ve Kanal 7 gelmişti. Bizde oraya gittik ve sunucuyu izledik. O günü ordan oraya ordan oraya giderek geçirdim."

"Kötü şekilde etkiledi çünkü çok kötü patladı... Herbir şeyi hatırladım. Herkesi ve her şeyi düşündüm... Dünya batmış oluyor bizler ölmüş oluyoruz. Kısacası dünya yerle bir oluyor. Bir anı düşünmek istemiyorum. Biride anlatınca ya içeri kaçırım veyada yola kaçıyorum. Kısacası hiçbir kimsenin konuşmasını istemiyorum."

"... ve camları kırık herkes halı ve laylon takmışlar, camcılara sıra olmuşlar ve bu anlarda çok cam satılmıştı."

"Her patlayışında yere bağırarak yatıyorduk... Bu olay beni çok etkiledi aklıma geldikçe ağlıyorum... O anda nutkum durdu. hiç bir şey düşünemedim."

"Fişleri çektik giyecek alıp kamyonu bindik giderken sakat yaşlı insanlar vardı onlarında babam kasaya bindirdi onlarda sevindi çünkü kurtuldular."

"Eve gidip kuşumu almak aklıma geldi."

"Bir an için aklıma öleceğim ve de Kırıkkale'den yani doğup büyüdüğüm şehirden uzaklaşacağım ve bir daha dönemeyeceğim korkusu aklıma geldi."

"(Aklıma) ağızımla kulağımın açık kalması geldi."

"Patlama sesini duyunca benzinlik patladığını duydu (düşündüm). Panik içindeydim. o günü oynarak geçirdim."

"Patlama günü aklıma gelince fazla etkilenmiyorum. Ama yine de insanın üzerinde bir

iz bırakıyor. Örneğin yolda yürürken küçük bir parçaya basıp beni ne hale getireceğini düşündüğüm için, çimenlere basmıyor çok daha dikkatli davranmaya çalışıyordum."

"Aldıkları haberleri abarttıkları için korktum."

KAYNAKÇA

AACAP (American Academy of Child and Adolescent Psychiatry) Official Action. Principal author: Cohen JA (1998) Practice Parameters for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents With Posttraumatic Stress Disorder. J Am Acad Child and Adolesc Psychiatry, 37 (Supplement): 4-26.

Aksal Z, Örsdemir V, Altın Y ve ark. (1997) 3 Temmuz 1997 Mühimmat Fabrikası'nda Yangın ve Patlama: Dünden Yarına Kırıkkale. Kırıkkale İlini Kalkındırma ve Tanıtma Vakfı Yayın No: 16. İhlas Matbaacılık, Gazetecilik Yayıncılık San ve Tic. A.Ş., Ankara, s: 58-65.

Kılıç EZ, Uslu R, Erden G ve ark. (2000) Çocuklarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Belirtilerini Sürdüren Ailesel Etmenler. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 6: 150-157.

Newman J (1976) Children of Disaster: Clinical Observations at Buffalo Creek. Am J Psychiatry, 133: 306-312.

Paul R, Baker L ve Cantwell D (1996) Development of Communication. Child and Adolescent Psychiatry: A Comprehensive Textbook 2. Basım içinde, Lewis M (ed.) Williams and Wilkins, Baltimore, USA. s: 191-202.

Pfefferbaum B. (1997) Posttraumatic stress disorder in children: A review of the past 10 years. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 36: 1503-1511.